

PhD után, Magyarországon!

A 11. Bolyai Műhelykonferencia munkájának összefoglalása és ajánlásai

A résztvevők száma ötven felett volt. A rendezvényre 11 egyetem mellett az MTA kutatóintézeteiből, illetve több MTA által támogatott kutatócsoportból is regisztráltak vezető munkatársak (köztük 8 MTA-tag és 21 MTA-doktor). Az előadásokat és a vitát figyelemmel kísérték doktoranduszok és fiatal tudományos munkatársak is (bár a remélnél kisebb számban), továbbá az MTA és az OTKA adminisztrációjának több vezető tisztviselője.

Az előadások és korreferátumok tartalmi összefoglalása

Pálincás József professzor, az MTA elnöke „PhD-vel Magyarországon: célok, lehetőségek és kényszerek a különböző életpályákon” című vitaindítójának fókuszába a tudományos fokozat megszerzése indítékainak kritikai csoportosítását helyezte. Az önálló kutatói pálya (szélesen értelmezett „akadémiai karrier”) ambíciója mellett kimutatható a kutatói célok nélküli, a kutatástól távoli területen történő karrierépítés vagy éppen a felsőoktatás központi előírásaihoz történő utólagos egyéni alkalmazkodás. A magyar egyetemek doktori képzésében mindenekelőtt a levelező képzésben résztvevők számának nem csökkenő tendenciája utal ilyen motiváció jelenlétére, ami igényelné az így szerzett fokozatok színvonalának kritikus elemzését. Elgondolkoztatónak tartja azt is, hogy az elnyert PhD-k száma éppen azokon a tudományterületeken különösen magas a nagy hagyományú, sikeres tudományágakhoz képest, amelyekben az önálló kutatói pálya befutására csak szűk lehetőség kínálkozik. E területeken a fokozatot szerzők átlag életkorának eloszlásában a maximum 45-55 év közé esik, ami nem felel meg a PhD eredeti funkciójának.

A posztdoktori alkalmazás stabil rendszerének megteremtését Pálincás József az évente 1200-1400 tudományos fokozatot szerzőből csak a valóban kutatói pályára lépő részcsoporthoz szempontról tekinti releváns kérdésnek. Hazánkban jelenleg csak (igen változó stabilitású) elemei léteznek a posztdoktori állásrendszernek. A cél a PhD értekezés megírására és megvédésére szolgáló pre-doktori (doktorjelölti) 1-2 éves időszakhoz csatlakozó kétéves (egyszer ismételt) alkalmazás megteremtése. Ez egy összességében legfeljebb 5-6 éves periódus, ami az egyetemi ranglétrán az adjunktusi beosztásnak, illetve az MTA új rendszerében a „Lendület I” ösztöndíjnak a megpályázását előzné meg.

Az érdekelt csoportnak a pontos létszáma nem ismert, ezért fokozatos építkezéssel kell megtalálni annak méretét és kialakítani a szükséges álláskontingenst. Ebben nagy segítséget adhat egy alapos felmérés és elemzés, amely a doktoranduszok helyzetét, további karrierépítésre vonatkozó elképzeléseit segít megismerni. Az MTA közelmúltban meghirdetett pályázata révén 50 fős kerettel 2013 őszén megkezdte kutatóintézeteiben és támogatott kutatócsoportjaiban a posztdoktori állásrendszer kiépítését. A 2014-es költségvetést előkészítő tárgyalások sikerétől függően a fokozatosan növekvő keretet a következő években a kutatóegyetemekre is ki kívánják terjeszteni.

Kollár László professzor, az OTKA Bizottság elnöke előadásában a legstabilabban működő hazai posztdoktori támogatási rendszerről számolhatott be. A doktorhallgatói tevékenységből kiinduló lehetséges pályák bemutatása után, az alapkutatásokat támogató OTKA posztdoktori pályázataival foglalkozott. A nyerteseknek első önálló témavezetésre lehetőségét kínáló „PD” (posztdoktori) pályázat mellett a tematikus „K” (kutatói) pályázatok témavezetői is tervezhetik a futamidő tartamára szóló posztdoktori álláshelyek kialakítását. A nem-„PD” pályázatokban a posztdoktori költségkeret 8%-kal részesedik. 2005 és 2012 között különböző hazai és nemzetközi forrásokból meghirdetett NF pályázatokkal támogatták fiatalok kutatócsoportjainak kialakítását is. Ezt azonban az MTA „Lendület” kiírását követően jelenleg szüneteltetik.

Az OTKA-bizottság 2007 és 2011 között átlagosan 50-70 posztdoktori álláspályázatot fogadott el. 2012-ben a pályázatok száma közel 40%-kal nőtt az előző évekhez képest, mégis biztosították, hogy a nyerési arány a korábbihoz hasonlóan nagyjából 1:3 legyen. Így több, mint 100 posztdoktor teljes állású alkalmazását teszik lehetővé. A fiatal nyertesek között a hölgyek aránya közel 50%.

Kollár professzor felvetette, hogy a posztdoktori állásrendszer célját tekintve vitatható, ha a „PD”-pályázatot olyanok nyerik, akik már végleges állásukról fizetés nélküli szabadságra mennek, betölthető üresedést hagyva kevésbé kiváló munkatársaiknak. Arra sincs egységes álláspont, hogy a posztdoktori pályázót önmagában vagy választott csoportjának vezetőjével együtt kell értékelni.

Keserű György Miklós az MTA TTK főigazgatójává történt kinevezése előtt 17 évet töltött a gyógyszerkutatásban. Korreferátumában kiemelte, hogy az alkalmazott kutatásban dolgozó csoportok végzettség szerinti összetétele eltér az alapkutatásban megszokott szerkezettől. Úgy látja, hogy a doktori iskolák jelenleg az ipar által igényelt kutatói megközelítéstől eltérő, alapkutatási dominanciájú felkészítést adnak. Utalt rá, hogy az alkalmazott kutatási kompetenciák hiánya lehet az egyik oka a PhD-sek ipari foglalkoztatása iránti kisebb érdeklődésnek. Erre jelentene megoldást, ha a versenyszféra is posztdoktori állásokat hirdetne meg. Ezáltal hozzájárhatna a legújabb alapkutatási eredményekhez, míg a jelöltek gyakorlatot szerezhetnének az alkalmazott kutatásban.

Jelenleg bizonyos növekedést érzékel a tudományos fokozattal rendelkezők alkalmazása iránt, ám ezek az alkalmazások többnyire nem önálló kutatói feladatra szólnak. A felsőoktatásban visszaszorult gyakorlati felkészítés miatt egyre inkább csak a doktoranduszok szerzik meg a cégek által elvárt laboratóriumi rutint.

Szűk keretek között tartja csak elfogadhatónak a PhD-t szerzők pályamódosítását. Nem tartja a közpénzek leghatékonyabb felhasználásának ha pl. pénzügyi tanácsadó cégek vagy az államigazgatás alkalmaz természet tudományi fokozattal rendelkezőket.

A versenyszférában is kialakítandónak tartja a posztdoktori alkalmazást, amely Európában és az USA-ban megszokott állástípus. Ezt kormányzati kedvezményekkel (pl. speciális START kártya), illetve a fejlesztési pályázatok elbírálási szempontjainak módosításával tartja ösztönözhetőnek.

Pálfy Péter Pál professzor, az MTA Rényi Intézet igazgatója a 2007-12 időszakban az MTA Bolyai Ösztöndíjának kuratóriumát vezette. 1998-ban történt beindítása óta 2836 Bolyai-ösztöndíjat ítéltek oda, mindaddig 1:3 nyerési esélyt biztosítva. Az ösztöndíj alapvetően jövedelemkiegészítő jellegű, új alkalmazást önmagában nem tesz lehetővé. Ennek révén egy adjunktus/tudományos munkatárs jövedelme docensi/főmunkatársi, a docens/főmunkatársé az egyetemi tanári/tudományos tanácsadói szintre nő.

Ez a jövedelmi szint is kevés ahhoz, hogy a nemzetközi posztdoktori mobilitást kétirányúvá tegye. Ahhoz, hogy vezető egyetemekről fogadhassunk PhD-seket, legalább 2000 eurós havi fizetést ígérő állaskontingenst kell kialakítani. A közalkalmazotti törvény merev alkalmazását kiküszöbölő, toleráns jogszabállyal kell a külföldi közismert egyetemeken szerzett tudományos fokozat és a magyar PhD ekvivalenciáját elismerni és a külföldi pályázókat ennek alapján alkalmazni.

Karátson Dávid tanszékvezető docens, a Magyar Zoltán Kuratórium alelnöke az első Magyar ösztöndíjasok egyikeként végigkísérte az első hazai (először 1994-ben odaítélte) posztdoktori ösztöndíj történetét. Az ösztöndíjasok egyesületének egyik vezetőjeként aktívan hozzájárult a Magyar Ösztöndíj fennmaradásához. Az előadásában vázolt történetből kiviláglik, hogy az ösztöndíj a felsőoktatási intézményrendszernek mindaddig nem tudott stabil komponensévé válni.

A jelenleg a Közigazgatási Hivatal égisze alatt működő Magyar Zoltán kuratórium a Nemzeti Tehetség Programban ösztöndíjak széles spektrumát gondozza, amelynek a posztdoktori időszakhoz

kapcsolódó eleme lesz még a Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíjon kívül a fiatalokat hazahívó Szent-Györgyi Albert és a fiatal külföldiek időszaki alkalmazását segítő Neumann János ösztöndíj.

A posztdoktori ösztöndíj új változatának első kiírására tízszeres volt a túljelentkezés. Ennek hatására másodjára 180 fős keretben kívánják meghirdetni. Népszerűségében szerepet játszhat, hogy a legmagasabb az összege és a főállás kiegészítéseként is pályázható, szemben a Magyary-ösztöndíj korábbi kiírásában előírt kizárólagos foglalkoztatási kívánalommal.

A szakmai kritériumok kizárólagos alkalmazásának elve és az európai konvergencia-programból biztosított, régióként lényegesen eltérő összegekből fakadóan erőteljes színvonalbeli különbségek nyilvánulnak meg a nyertesek között. A dominánsan külső forráson alapuló finanszírozás miatt a pozitív víziót sugárzó program fenntarthatósága továbbra sem garantált.

A vita

Csépe Valéria professzor-asszony, az MTA főtitkárhelyettese vetette fel a különféle posztdoktori pályázatok közötti szakmai és pénzügyi koordináció szükségességét. Pálinkás József egyetértő válaszában jelezte, hogy az MTA költségvetésében szereplő pályázatok között folyamatos az egyeztetés, míg a Nemzeti Tehetség Program idetartozó akcióinak koncepciójában és menedzselésében bekövetkezett gyakori változások miatt nem világos az egyeztetésben partner szervezet mibenléte. *Patkós András* egyetemi tanár az egyeztetés konkrét feladatául javasolta a posztdoktori álláshelyek egységes nyilvántartását, mivel tapasztalata szerint a legutóbbi Magyary-ösztöndíjasok túlnyomó többsége nem új állást, hanem meglévő jövedelmét kiegészítő támogatást kapott. Ráadásul sokuknak nem-felsőoktatási kutatóhelyen van az állandó állása, így a felsőoktatási kutatásokban kifejtett hatásuk korlátozott lesz. *Nagy Valéria* főiskolai docens (SzTE) írásbeli hozzászólásában kifogásolta a különféle poszt-doktori pályázatok korhatárainak inkoherenciáját.

Bazsa György professzor (DE), a MAB korábbi elnöke egy tanulmánykötetet bemutatva hívta fel a figyelmet arra, hogy az Európai Unióban sikeresen működik az egyetem—vállalkozás partnerség (33 egyetem és 31 cég részvételével) a doktori képzésben is. Ebben régiókból több egyetem is részt vesz, de magyar résztvevője egyelőre nincs. Ő személy szerint az ilyen együttműködések fontosnak és kívánatosnak tartja.

Jobbágy Ákos professzor, a BME oktatási rektor-helyettese a villamosmérnöki szakterületen kiadott doktori fokozatok alacsony számát a korábbi CSc fokozathoz közeli magas követelményekkel indokolta. Burkoltan cáfolta azt a vélekedést, hogy a mérnök-doktoranduszok a jelentős kezdő fizetések ígéretére hagynának fel tudományos ambícióikkal. Úgy véli, hogy a fokozatszerzés kritériumainak egységesítésével lehet gátat szabni a Pálinkás professzor előadásában jelzett veszélyeztetett területeken a PhD devalválódásának.

Hatvani László professzor (SzTE) a doktorjelölti állások hasznát mutatta be az SzTE Bolyai Intézetének példáján. Erre az állásra olyanokat érdemes alkalmazni, akiknél garantált a doktori értekezés elkészítése. Ennek esélyét az intézet tudja szakmailag legjobban megítélni, ezért szükség lenne az egyetemek együttműködésére az országos ösztöndíjak rendszerének megfelelő elemével (itt a Magyary Zoltán Kuratóriummal).

Surján Péter professzor, az ELTE TTK dékánja a PhD-képzés értékes kimeneteként értékelte azt a pályát, amelyet azok futnak be, akik az államigazgatásban vagy a tőzsdéken tudományos fokozatuk megszerzése során nyert kompetenciájuk hasznosításával befolyásos pozíciókra tesznek szert. Keserű György Miklós megerősítette álláspontját, miszerint a PhD a kutatáshoz ad jogosítványt, így a kutató pályától való bármilyen sikeres eltérés pályaelhagyásként értékelendő. Surján Péter a posztdoktori alkalmazás előnyét a határozatlan idejű közalkalmazotti állással szemben abban látja, hogy a

kutatóegyetemnek megmarad a fiatalok kutatói bevétele alapján történő véglegesítés szabadsága. A Magyar Zoltán Kuratóriumnak a tapasztalt hazai és külföldi kutatók számára kiírandó pályázatát – az MTA hasonló programjával harmonizált megvalósítás esetén – a „distinguished professor” kategóriája felé teendő első lépésként értékeli, amelyet elvezethet a jelenleg egységes egyetemi tanári kategória két csoportra történő, teljesítményen alapuló felbontásához.

Patkós András professzor (ELTE) a Magyar Zoltán kuratórium dilemmáinak megoldására a posztdoktori támogatásra szánt európai felzárkóztatási forrásoknak az országosan centralizált kiírás és elbírálás helyett regionális pályázatokkal történő felhasználását javasolja, amely keretben a kutatási kvalitások elismerése mellett elfogadható a tapasztalt (35-40 éves) PhD-seknek a főiskolák, vagy éppen közoktatás minőségét javító (főiskolai tanári, mestertanári) alkalmazása. Egyetért Keserű Györggyel abban, hogy a posztdoktori alkalmazás elsődleges célja a kutatási eredményesség fokozása és nem az oktatói kompetenciák kipróbálása. Az ilyen állásokat éppen ezért egy differenciált felsőoktatásban a kutatóegyetemi/kutatókari kiemelészt elérő egységekre korlátozva kell meghirdetni.

Palkovics László professzor, a Corvinus Egyetem tudományos rektor-helyettese az 1990-es évek közepén felszámolt kutatói állások visszaállításának lehetőségeként értékeli a posztdoktori rendszert. Egyetért azzal, hogy a posztdoktorok kizárólagos feladata a tudományos kutatás legyen. Az OTKA pályázatok esetén növelné a „PD”-pályázatok arányát. Javasolja továbbá, hogy a doktori fokozatot megszerzők esetében a PhD-képzést teljes értékű munkaviszonyként ismerjék el.

Nagy Valéria főiskolai docens (SzTE) a PhD-sek pályamódosításának okait alaposabb elemzését javasolja, pl. feltárandónak tartja egyes területeken a kutatási lehetőségek korlátozottságának okait a tudományos fokozatot szerzők számára képest.

Fazekas János adjunktus (ELTE ÁJK), valamint *Nagy Valéria* (SzTE) is, sürgeti a doktoranduszok munkaviszonyának méltó rendezését. *Fazekas János* tájékoztat arról a nem széles körben ismert tényről, hogy az 1997. évi LXXX. törvény 34. § (5) bekezdése értelmében az érintett megállapodást köthet a szolgálati idő megszerzése érdekében a nyugdíjbiztosítóval, ez alapján fizethet járulékot és nyugdíjjogosultságot szerezhet, feltéve, ha nappali tagozatos. Felhívja a figyelmet, hogy a jogi szakvizsgákhoz előírt szakmai gyakorlat időtartamába a doktori kutatás időszakát csak részlegesen számítják be.

Markó Béla, MTA vezető főtanácsos (az összefoglalóhoz írt hozzászólásában) felhívta a figyelmet az MTA 1992-ben létrehozott „fiatal kutatói” álláskontingensére. Az akadémiai kutatóhálózatban elnyerhető hároméves állások száma évente 100 körül ingadozik és a felvett kutatók mintegy 10%-a rendelkezik már PhD-fokozattal. Mintegy harmaduk számára pedig pre-doktori alkalmazásnak bizonyul a „fiatal kutatói” státusz, mivel lejártáig megszerzik a PhD-t.

Álláspont és ajánlások az előadások és a vita alapján

1. A PhD fokozat elnyerése az önálló kutatói tevékenységre való alkalmasságot bizonyítja. Az önálló kutatói/fejlesztői pálya megkezdésének első lépcsője az összességében maximum 5-6 éves doktorjelölti és posztdoktori foglalkoztatás.
2. A PhD tanulmányoknak a fokozatszerzések számában kifejeződő hatékonysága várhatóan javul, ha megteremtik a pályázattal elnyerhető egy éves pre-doktori (doktorjelölti) ösztöndíj forrásait és kedvezően szabályozzák a doktorjelöltek jogállását.
3. A tudományos fokozattal rendelkező személyek tapasztalat szerint alkalmasak egyéb, nem kutatói (pl. államigazgatási, oktatási stb.) feladatok magas színvonalú ellátására. Az ezekre

való felkészülés és az átállás elősegítése a posztdoktori álláskerettől elkülönítve kell történjen.

4. A posztdoktori utánpótlás folyamatos biztosítása elengedhetetlen a kutatóintézetek és kutató egyetemi karok teljesítményének megőrzése érdekében, különösen az idősebb kutatói korosztály kényszerűen felgyorsított nyugállományba vonulása időszakában.
5. Az OTKA „PD”-pályázat 100 főre felnövelt kerete, az MTA Posztdoktori Ösztöndíj meghirdetett 50 fős kerete, valamint „fiatal kutató” állásainak 10-15%-a, és a Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj első odaítélésekor támogatott 33 pályázat összességében növekvő tendenciát mutat az önálló hazai kutatómunka lehetőségének biztosítására a tudományos fokozat megszerzését közvetlenül követő időszakban. A pályázatok száma alapján azonban az igények nagyobbak.
6. Az MTA posztdoktori célú teljes keretének fokozatos felnövelése 200 főre, a Magyary Posztdoktori támogatás (teljes idős alkalmazás formájában történő) felnövelése 180 főre, továbbá az OTKA keretének 100 fő körüli szinten tartása egy olyan központi álláskeret létrejöttének perspektíváját adja, amelynek mérete kielégítő: mintegy harmada az évente fokozatot szerző 1200-1400 jelöltnek. A teljes keretet a kutatói kiválóság szempontjainak kizárólagos alkalmazásával kell odaítélni, a létszám növelését a teljesítmény folyamatos monitorozása mellett fokozatosan és koordináltan célszerű végrehajtani.
7. A hazai versenyszférában a nemzetközi gyakorlattól messze elmarad a posztdoktori alkalmazások szintje. A foglalkoztatás bővítésére bevezetett kormányzati intézkedések kiterjesztése (pl. PhD-s START kártya bevezetése, a vállalkozások K+F pályázatainak elbírálási szempontjai között az alkalmazott munkaerő minőségét mérő súly megnövelése) jelentősen ösztönözheti a PhD-sek alkalmazását az alkalmazott kutatási szektorban. Ugyanezt segítené elő, ha a doktori programok bővülnének az egyetem és a gazdaság közös gondozásában meghirdetett témákkal.
8. A nemzetközi posztdoktori mobilitás befelé irányuló ágának működtetéséhez szükséges egy kiemelt fizetésű további szűkebb keret létrehozása, amelyre megfelelő pályázati feltételek mellett alkalmasnak látszik a Magyary Zoltán Kuratórium által meghirdetni tervezett Szent-Györgyi- és Neumann-ösztöndíjak kerete.
9. A magyarországi posztdoktori állások vonzereje és a hazatérők száma növelésének előfeltétele a külföldön szerzett tudományos fokozatok elismerése jelenlegi hosszadalmas és költséges eljárásának radikális egyszerűsítése. Ez a törvény szerint az egyetemek hatásköre.
10. Az 5.-9. pontokban megfogalmazott feladatok mindegyike, kiemelten a jelenlegi és a tervezett létszámkeretnek és finanszírozási hátterének stabilitása, a versenyszféra fokozottabb érdekeltiségének megteremtése, valamint a Nemzeti Kiválóság Programnak a többi programmal történő harmonizálása indokolja a posztdoktori program szegmensei közötti folyamatos koordináció mielőbbi kezdeményezését. A feladat megfogalmazására és végrehajtásának katalizálására egy, a hazai K+F aktivitást átfogó Nemzeti Kutatási Tanácsadó Testület a legalkalmasabb.

A Bolyai Műhelykonferenciák szervezői készek arra, hogy a továbbiakban is magas szintű szakmai fórumot biztosítsanak a hazai posztdoktori rendszer fejlesztése kérdéseinek megvitatására.